COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP 's-Gravenhage
telefoon 070-3116611

Samenstelling/Productie
mw. drs. M. Bookelman
mw. I. Ender
mw. drs. M. Höfkens
M. van Ingen
drs. M. Jansen
mw. drs. S.R. Jonkergouw
mw. M. Mohansingh
drs. A.F.J. Niemeijer
mw. drs. L.A. Nizet
mw. R. Ramautar
mw. drs. C. Scheffer
ir. Th. A.J. Schiere
drs. A. Schuurman
mw. drs. E.B. de Snoo-van de Garde
ing. M. Spooren
drs. J.L.R. Valk
ir. M. Verwey

Begeleidingscommissie
L.J. van den Boogert
D. Brouwer de Koning
drs. R. Daalder
drs. Th. M. Elsing
W. de Jong
drs. W.B.J. Polman
ir. D. van der Veen
ir. J. G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Rooduyn vorm & druk

's-Gravenhage, december 1994

A. **HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING**
J.L.R. de Valk
juli 1993

B. **BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK**
E.B. van de Garde
L.A. Nizet
mei 1990

C. **INVENTARISATIE**
E.B. van de Garde
L.A. Nizet
1988

INHOUDSOPGAVE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

2. FYSISCHE GESTELDHEID
   2.1. Ontstaanswijze
   2.2. Bodemgesteldheid en reliëf
   2.3. Afwatering en waterstaat

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK
   3.1. Ontginning en agrarisch grondgebruik
   3.2. Landbouwveilingen
   3.3. Niet-agrarisch grondgebruik
   3.4. Visuele karakteristiek

4. INFRASTRUCTUUR
   4.1. Wegen
   4.2. Wateren
   4.3. Dijken en kaden
   4.4. Tramwegen
   4.5. Openbare nutsvoorzieningen

5. NEDERZETTINGEN
   5.1. Algemeen
   5.2. Rijnsburg
   5.3. Verspreide bebouwing

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

GERAADPLEEGDE KAARTEN

BIJLAGEN

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

C. INVENTARISATIE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (M.I.P.) is Zuid-Holland onderverdeeld in negen inventarisatiegebieden. De gemeente Rijnsburg is gelegen in het Inventarisatiegebied West-Rijnland (zie figuur 1). In het noordwesten en in het zuidwesten grenst de gemeente Rijnsburg respectievelijk aan de gemeenten Noordwijk en Voorhout. In het zuiden en het westen grenst ze respectievelijk aan de gemeenten Valkenburg en Katwijk. Op een aantal plaatsen is de gemeentegrens duidelijk in het landschap gemarkeerd, namelijk aan de oostzijde waar zij samenvalt met rijksweg 44 en aan de westzijde waar zij samenvalt met de Oude Rijn, het Additionele kanaal en de Noordwijksche Vaart. De grens in het noorden en zuiden van de gemeente volgt een tracé van kavelsloten en wegen. De grens met Oegstgeest ten noorden van het Oegstgeesterkanaal valt samen met de vroegere loop van de Oude Rijnsburgse Vliet.

De huidige gemeentegrenzen komen deels nog overeen met de grenzen van de parochie Rijnsburg, die in 1183 werd gesticht. In 1966 had er een belangrijke wijziging plaats van de grens tussen Rijnsburg en Oegstgeest. Bij die wijziging werd een gebied ter grootte van 2,2 km^2 aan Rijnsburg toegevoegd. Dit gebied was gelegen ten zuiden en ten oosten van de bebouwde kom (tussen de Zandlaan en de Oegstgeesterweg enerzijds en de huidige grens met Oegstgeest anderzijds). Als gevolg van deze grenswijziging werd het inwonertal met 613 vergroot. In 1970 had er een kleine wijziging plaats van de grens tussen Katwijk en Rijnsburg, ten noorden van de Rijnsburgse Vliet. Deze grens werd toen rechtgetrokken, zodat zij samen kwam te vallen met het tracé van het Additionele Kanaal en het Oegstgeesterkanaal.

Op 1 januari 1992 telde de gemeente Rijnsburg 13.597 inwoners en had ze een landoppervlakte van 5,92 km^2. De oppervlakte van het binnenwater bedroeg 0,17 km^2, zodat de totale oppervlakte van de gemeente Rijnsburg 6,09 km^2 bedroeg. De bevolkingsdichtheid bedroeg 2.299 inwoners per km^2 landoppervlak.

De gemeente Rijnsburg omvat het gelijknamige dorp, gelegen op de noordelijke oeverwal van de Oude Rijn. De gemeente valt ruimtelijk in twee stukken uiteen, namelijk in het noordelijk deel en het zuidelijk deel, die van elkaar gescheiden worden door het Oegstgeesterkanaal. Het noordelijk deel heeft een agrarische bestemming, terwijl in het zuidelijk deel de dorpsbebouwing en het veilingcomplex Flora zijn gesitueerd.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Ontstaanswijze

Het huidige geologische landschap ter plaatse van de voormalige monding van de Oude Rijn, waarvan de gemeente Rijnsburg deel uitmaakt, kwam tot stand tijdens het Holoceen, het tot vandaag voortdurende geologische tijdvak dat circa 10.000 jaar geleden aanving. Mariene en fluviatiele processen speelden in de landschapsvorming de hoofdrol. Als gevolg van haar ontstaanswijze heeft de gemeente Rijnsburg landschappelijke karakteristieken die haar onderscheiden van het omringende landschap. Het dorp Rijnsburg is niet op een strandwal gelegen maar op de oeverwal van de Oude Rijn. Het deelt deze ligging met de dorpen Valkenburg en Katwijk aan de Rijn, die op de zuidelijke oeverwal van de Oude Rijn zijn gelegen.

Het begin van het Holoceen werd gemarkeerd door een klimaatsverbetering. Door de smeltende ijsmassa's ontstond een proces van zeespiegelstijging. In de periode van circa 8000 tot 4800 jaar geleden werd een groot deel van laag-Nederland, dat met (basis)veen bedekt was, door de zee overstroomd, waarbij dikke pakketten zand, zavel en klei werden afgezet. Tot circa 4800 jaar geleden werd het kustgebied gedomineerd door de zee. De mariene invloed werd vervolgens teruggedrongen doordat er langs de kust een vrijwel gesloten strandwal was ontstaan, die de overstroming van het achter gelegen gebied verhinderde. In een bestek van ongeveer 1000 jaar werden er van oost naar west een serie strandwallen opgeworpen. Als gevolg van het ontstaan van de strandwallen, verslechterde de afwatering van het achter de strandwallen gelegen gebied en van de lagere gronden tussen de strandwallen: de strandvlakten. Hier vormde zich veen: het zogenaamde Hollandveen.

Ter hoogte van Rijnsburg, even ten oosten van de monding van de Oude Rijn werden de strandwallen onderbroken. De Oude Rijn verhinderde dat de strandwallen op deze plaats een aaneengesloten geheel vormden. De landschapsvorming werd bepaald door fluviatiele processen. Circa 3500 jaar geleden nam de invloed van de zee toe en brak de zee door de monding van de Oude Rijn naar binnen. Er ontstond een estuarium waar mariene processen de overhand hadden. In het mondingsgebied erodeerden de rivierafzettingen en de uitlopers van de strandwallen gedeeltelijk en werd er jonge zeeklei en zand afgezet. Er brak nu een periode aan waarin beurtelings een toename van de zeeinvloed werd afgewisseld door een afname van de zeeinvloed.

Omstreeks het begin van de jaartelling lagen aan weerszijden van de Oude Rijn zavel- en kleioevers, die regelmatig overstroomd werden. Het grondgebied van de huidige gemeente Rijnsburg was gesitueerd op de noordelijke oeverwal van de Oude Rijn. Daarachter lag een hoger veenmoeras, dat via een stelsel van kreken - waar de Rijnsburgse Vliet onderdeel van uitmaakte - op de Oude Rijn afwaterde. In de periode van 1000 tot 1200 kwam er een einde aan de zeeinvloed doordat de monding van de Oude Rijn verzandde. De watertoevoer was sterk verminderd en was daardoor niet meer in staat het zand weg te spoelen dat door de zee op de kust werd afgezet. Tegelijkertijd werden langs de kust Jonge Duinen gevormd, een proces dat zich tot circa 1600 voortzette. Als gevolg hiervan sloot de duinenrij zich ter plaatse van de voormalige monding.

2.2. Bodemgesteldheid en reliëf

De grondsoort die in de gemeente Rijnsburg aan de oppervlakte ligt is kalkrijke zavel met een zandige bovengrond. Zavel is een mineraal sediment dat, wat betreft grofheid tussen zand en klei inzit. Dicht langs de Oude Rijn is de zavel 'licht', dat houdt in dat hij wat minder klei bevat dan de grond die verder van de Oude Rijn afligt. Daar is de zavel 'zwaarder', hij bevat meer klei. In het gebied rondom de bebouwde kom van Rijnsburg, dat meer dan de helft van de gemeente beslaat, heeft zich in deze zavelgrond, door toevoer door de mens van organische stof een humushoudende bovengrond ontwikkeld, waardoor de bodem tot de tuineerdgronden gerekend wordt.

De bodem in de huidige gemeente Rijnsburg varieert in hoogte van N.A.P. +0,7 tot N.A.P. -0,7. Van het westen naar het oosten helt het niveau langzaam af. Er is weinig reliëf. De bodem is overwegend vlak tot licht golvend.

2.3. Afwatering en waterstaat

Oorspronkelijk waterde Rijnsburg op natuurlijke wijze, via de Rijnsburgse Vliet en de Oude Rijn, af op de Noordzee. Na de volledige verzanding van de Oude Rijn, in de loop van de 12e eeuw, werd de Rijnsburgse Vliet vanaf het Moleneind door graving doorgetrokken naar de Warmonderleede, die via verschillende waterwegen afwaterde op de Zuiderzee. Dit geschiedde hoogstwaarschijnlijk op initiatief van de Abdij Rijnsburg (zie 5.1), daar deze vóór de oprichting van het Hoogheemraadschap Rijnland de enige organisatie was die de middelen en ervaring bezat om een dergelijk project uit te voeren.

Omstreeks 1220 werd, vermoedelijk in verband met de problematische afwatering van de Oude Rijn, het Hoogheemraadschap Rijnland opgericht. In 1254 werd de waterhuishouding van het grondgebied van Rijnsburg opgedragen aan het genoemde Hoogheemraadschap. Rijnsburg loosde sindsdien haar water rechtstreeks op Rijnlands Boezem benoorden de Rijn, waarvan de Oude Rijn en de Rijnsburgse Vliet deel uit maakten. Rijnlands Boezem benoorden de Rijn, die door de zuidelijke Hoge Rijndijk gescheiden was van Rijnlands Boezem bezuiden de Rijn, waterde oorspronkelijk alleen via het Spaarne op het IJ af, door sluizen bij Spaarndam. Later waterde dit gebied ook af via het Spieringmeer, door sluizen bij Halfweg. In de 17e eeuw werden, teneinde de waterbeheersing op de lager gelegen gronden te verbeteren, polders gevormd, die met behulp van windmolens werden bemalen.

In 1807 kwam het (Katwijks) Uitwateringskanaal klaar, dat een belangrijk aandeel ging nemen in de afvoer van overtollig boezemwater. Het Additionele Kanaal, dat hier op aansloot en dat een bochtafsnijding van de Oude Rijn bij Katwijk was, kwam gelijktijdig gereed. In 1810 werd te Katwijk het eerste stoomgemaal geplaatst. Aangezien dit niet voldeed, werd het kort na de ingebruikname weer verwijderd. In 1844 werd het Oegstgeesterkanaal (of Nieuwe Kanaal) aangelegd, waarvan het tracé gedeeltelijk samenviel met dat van de Rijnsburgse Vliet. Het Oegstgeesterkanaal vormde de verbinding tussen het Katwijks Uitwateringskanaal en de Warmonderleede. Het kanaal diende een tweeledig doel: het verbeteren van de afvoer van het boezemwater en de verruiming van het bergend vermogen van Rijnlands Boezem. Deze maatregelen waren nodig om de gevolgen van de verkleining van de boezemomvang, vanwege de droogmaking van het Haarlemmermeer

(drooggevallen in 1852), te ondervangen. Tot 1881 geschiedde de afwatering op natuurlijke wijze. Nadat, vanwege de afdamming in 1872 van het IJ bij Schellingwoude, de afwatering van Rijnland verslechterde, werd bij Katwijk opnieuw een stoomgemaal met schepraderen geplaatst, dat in 1881 in gebruik werd genomen. Dit was van het grootste belang voor de bloembollenteelt in de regio, die zeer afhankelijk was van een evenwichtige grondwaterstand. In 1954 werd dit stoomgemaal met schepraderen, vervangen door centrifugaalpompen met een gecombineerde aandrijving van elektro- en dieselmotoren. In 1984 kwamen te Katwijk nieuwe uitwateringssluizen en een nieuwe voorboezem gereed. De oude monumentale sluizen en voorboezem werden gesloopt, respectievelijk gedempt.

De hoger gelegen gronden van Rijnsburg zijn boezemland, wat inhoudt dat ze rechtstreeks afwateren op het boezemwater (Rijnlands boezempeil = N.A.P. -0,55). De lager gelegen gronden, namelijk de polders Kamphuizen, Elsgeest en Hoogeweg, handhaven een eigen peil. Ze ressorteren onder het Waterschap De Veen- en Geestlanden. Van deze polders behoort alleen de Polder Kamphuizen grotendeels tot de gemeente Rijnsburg. De polders Elsgeest en Hoogeweg zijn slechts voor een klein deel in de gemeente Rijnsburg gelegen.

De Polder Kamphuizen, in het oosten van de gemeente, werd gesticht in 1579. De bemaling van deze polder geschiedde tot 1928 door een windschepradmolen, uitslaande op het Oegstgeesterkanaal. Deze kleine stenen poldermolen, een grondzeiler met de naam De Hoop Doet Leven, is gelegen aan de Oegstgeesterweg en werd in 1783 gebouwd. Daarmee is ze de oudste nog bestaande stenen poldermolen van Rijnland. In 1928 werd aan het scheprad een elektromotor gekoppeld. Vanaf 1991 geschiedt de bemaling door een volautomatisch elektrisch aangedreven pompgemaal.

De Polder Elsgeest, in het noordwesten van de gemeente, werd gesticht in 1653. De bemaling geschiedde door een windschepradmolen, uitslaande op de Haarlemmertrekvaart. In de jaren dertig werd de windbemaling vervangen door elektrische bemaling. Tegenwoordig geschiedt de bemaling door twee vijzelgemalen en een schroefpomp, alle elektrisch aangedreven, die zich bevinden in de gemeenten Oegstgeest en Voorhout.

De Polder Hoogeweg, in het noorden van de gemeente, werd gesticht in 1652. De bemaling geschiedde door een windschepradmolen, uitslaande op de Dinsdagsche Wetering. In de jaren vijftig werd bij de wipmolen een hulpgemaal met vijzel geplaatst, dat werd aangedreven door een dieselmotor. In 1991 werd het dieselgemaal vervangen door een volautomatisch elektrisch vijzelgemaal. De nog bestaande windschepradmolen is gelegen in de gemeente Voorhout.

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK

3.1. Ontginning en agrarisch grondgebruik

Het grondgebied van de huidige gemeente Rijnsburg werd ontgonnen vanaf de Karolingische tijd (zie 5.1). Als ontginningsbases dienden de Oude Rijn, waarvan een deel van de oorspronkelijke loop nu nog samenvalt met de Noordwijksche Vaart, de Rijnsburgse Vliet en de Voorhouterweg. De hogere gronden op de oeverwal en de iets lagere kleigronden verkregen een onregelmatige blokverkaveling, die gedeeltelijk het patroon van oude kreeklopen volgde. Dit wijst op een vroege ontginning. De blokverkaveling werd op de hoger gelegen gronden, die voor de akkerbouw benut werden, deels in stroken opgedeeld, waarvan de verkavelingsrichting haaks gelegen was ten opzichte van de ontsluitingswegen. De lager gelegen gronden, in het noordelijk gedeelte van de gemeente en de gronden die direct grenzen aan de Noordwijksche Vaart en de Oude Rijn, werden benut als weiland. De agrarische ontwikkeling kreeg in de 12e eeuw een impuls, door de vestiging van de Abdij Rijnsburg (zie 5.1) en door het doortrekken van de Rijnsburgse Vliet naar de Warmonderleede, waardoor de afwatering en het transport over water aanzienlijk werd vergemakkelijkt (zie 2.3). De abdij nam tot het midden van de 16e eeuw een overheersende positie in de agrarische sector in. Zo was zij mede verantwoordelijk voor de vroege ontwikkeling van de tuinbouw in Rijnsburg en omgeving. Zij introduceerde ondermeer de druiven- en hopteelt, bestemd voor respectievelijk de wijn- en bierbereiding door de abdij en de fruitteelt, waaronder de teelt van aalbessen. Ook werd er kaas gemaakt door de abdij. De abdij had het merendeel van het Rijnsburgs grondgebied in eigendom. Het grootste deel hiervan werd verpacht en het overige deel: de boom- en wijngaard bij de abdij en de gronden bij de Kloosterschuur, werden door de abdij zelf benut. De bewerking van deze gronden geschiedde door een zogenaamde bouwmeester, opzichters, knechts, arbeiders en arbeidsters.

Reeds vanaf de 17e eeuw werden in Rijnsburg aardappelen en groenten geteeld, die bestemd waren voor de Hollandse steden. In de Vliet, ter hoogte van de voormalige korenmolen aan het Moleneind, bevonden zich ligplaatsen voor beurtschippers die op Leiden, Rotterdam, Haarlem en Amsterdam voeren. Als meststof voor de tuinbouw werd op het land ondermeer 'grom' opgebracht. Grom bestond uit de ingewanden en koppen van vissen, een afvalprodukt afkomstig van de visverwerkende bedrijven uit het naburige Katwijk en Noordwijk. Naast de tuinbouw waren de akkerbouw en melkveehouderij van belang. De gewassen die verbouwd werden waren: tarwe, rogge, gerst, haver (veevoeder) en vlas. De vlasteelt bracht ook andere activiteiten met zich mee, namelijk de verwerking van vlas in vlasschuren. Deze stonden aan de Langevaart, de Vliet en de Oude Vliet.

Halverwege de 19e eeuw bestond het landbouwbedrijf uit tuinbouw, akkerbouw en veeteelt. Belangrijke gewassen waren aardappelen, uien, koolsoorten, wortelen en met name bloemkool. Ook werden er aalbessen en aardbeien geteeld. Een deel van deze produkten werd naar Engeland geëxporteerd. Op het einde van de 19e eeuw had, mede als gevolg van de landbouwcrisis, een intensivering van het landbouwbedrijf plaats. Er werden veel kleine agrarische bedrijven opgericht die zich bezig hielden met intensieve tuinbouw. Dit werd mogelijk gemaakt door innovaties als kunstmest, de teelt onder glas en de introductie van de bollen- en bloementeelt. Door de aanleg van tramwegen in 1881 (zie 4.4) kwamen grotere afzetgebieden binnen het bereik van de Rijnsburgse agrarische sector. In 1904 werd

er een tuinbouwveiling opgericht die aan de handel in aardappelen, groente en fruit een belangrijke impuls gaf. De bloementeelt, met name de teelt van bolbloemen, nam in de loop der tijd een steeds belangrijker positie in, hetgeen mede te danken was aan de oprichting van twee bloemenveilingen in 1914 en in 1922.

Na 1945 nam het belang van de akkerbouw, tuinbouw en veeteelt verder af ten gunste van de bloementeelt en siergewassen. Daarnaast nam de oppervlakte landbouwgrond als geheel af, als gevolg van de uitbreiding van de dorpsbebouwing. In 1950 bedroeg de oppervlakte in gebruik voor groenteteelt nog 114 hectare; in 1968 bedroeg deze oppervlakte nog slechts 57 hectare. De bloementeelt onder staand glas nam sterk toe ten koste van de teelt op de open grond. In 1962 werd 23 hectare onder glas geteeld en 144 hectare op de open grond. In 1971 was dit reeds 50 hectare onder glas en nog maar 92 hectare op de open grond. Ook had er schaalvergroting in de bedrijfsvoering plaats. Het aantal agrarische bedrijven nam in de laatstgenoemde periode af van 327 naar 233.

3.2. Landbouwveilingen

De vestiging van landbouwveilingen heeft een grote invloed gehad op de ontwikkeling van Rijnsburg. Er waren in Rijnsburg drie veilingen: de bloemenveilingen Flora en Bloemenlust en de tuinbouwveiling Veiling Tuinbouwproducten Rijnsburg. Alleen Flora zou de tand des tijds doorstaan.

In 1904 werd de vereniging Veiling Tuinbouwproducten Rijnsburg opgericht. Aanvankelijk werden er alleen aardappelen geveild en vanaf 1913 ook groenten. De belangrijkste produkten waren aardappelen, bloemkool, de zogenaamde 'sluitkoolsoorten' zoals rode, gele en groene kool, uien, kroten (rode bietjes) en waspeen. De veilingen hadden tot 1918 plaats in de open lucht aan de Sandtlaan ter hoogte van de Kanaalbrug. Daarna werden ze gehouden op de losplaats aan het Oegstgeesterkanaal, tegenover het huidige veilingterrein aan de Korte Voorhouterweg. In 1939 verrees hier een veilinggebouw. In 1960 werd op het terrein een gebouw voor de peenwasserij opgericht. Na 1945 daalde het aanbod van de meeste veilingprodukten. Dit kwam door de teruggang in de groenteteelt; steeds meer groentekwekers gingen over op de bloementeelt. In 1978 werd de veiling als gevolg van een fusie met de Groenteveilingsvereniging Katwijk e.o. opgeheven. De peenwasserij bleef bestaan als onderdeel van de Katwijkse groenteveiling.

De veiling Flora groeide in de loop der jaren uit tot een van de belangrijkste pijlers van de Rijnsburgse economie. Voordat er in Rijnsburg bloemen werden geveild, was er een bloembollenvereniging die vanaf 1875 jaarlijks twee verkopingen van bloembollen hield. In 1914 werd door een aantal bloemkwekers de veilingvereniging Flora opgericht. Deze vereniging liet in 1917 een veilinggebouw bouwen aan de Rijnsburgerweg, bij de tramhalte De Splitsing (zie 4.4), dat in 1921 al uitgebreid moest worden. Van oudsher vormden bolbloemen het belangrijkste veilingprodukt. Na de Tweede Wereldoorlog was er een verschuiving richting snijbloemen, sierteelt- en bloemisterijprodukten. In 1980 kwam een uitbreiding van de bloemenveiling Flora gereed. Het complex, dat in totaal 16 hectare beslaat, is gelegen in de Kamphuizerpolder. In 1922 werd een derde veilingvereniging opgericht, die in het nieuwe gebouw Bloemenlust haar werkzaamheden begon. In 1945 werd deze veiling opgeheven.

3.3. Niet-agrarisch grondgebruik

Langs de oevers van de Rijn, op het grondgebied van de gemeenten Valkenburg en Oegstgeest bevonden zich steenbakkerijen en kalkovens. Vlakbij het voetveer naar Valkenburg was een pannenbakkerij gevestigd. Ten behoeve van deze industrie werd, langs de oevers van de Rijn, ook op Rijnsburgs grondgebied, klei afgegraven. De Kleipettenlaan (kleiputten) herinnert hier nog aan.

3.4. Visuele karakteristiek

Het huidige cultuurlandschap in de gemeente Rijnsburg valt in twee gedeelten uiteen, die van elkaar worden gescheiden door het Oegstgeesterkanaal. Het eerste deel is gelegen is ten noorden van het Oegstgeesterkanaal. Hier bepaalt de intensieve tuinbouw met zijn grote schuren van golfijzer en grote kassen het gezicht. Het open en landelijke karakter van het lichtgolvende landschap is grotendeels verdwenen, en heeft plaats gemaakt voor een afwisseling van bollenvelden, tuinbouw op de open grond, glastuinbouw en nog wat resterende weilanden.

Het tweede deel is gelegen ten zuiden van het Oegstgeesterkanaal. Dit gedeelte wordt vooral in beslag genomen door de dorpsbebouwing en het grootschalige veilingcomplex in de Kamphuizerpolder. In het zuidwesten van het dorp, langs de Kleipettenlaan bij de Oude Rijn, is nog iets zichtbaar van het landelijke aspect dat hier vóór de Tweede Wereldoorlog beeldbepalend was. Dit restant van het afwisselende kleinschalige agrarische landschap, bestaat uit strookvormige percelen, die haaks op de Oude Rijn zijn gelegen en die benut worden als bouw- en weiland en gedeeltelijk voor glastuinbouw.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Wegen

Het wegenpatroon van Rijnsburg is bepaald door de ligging van het gebied ten opzichte van de Oude Rijn. Als gevolg van de doorbreking van het strandwallenlandschap ter plaatse van Rijnsburg, was het wegenpatroon in mindere mate gebonden aan de NO-ZW-oriëntatie, die zo typerend is voor het wegenpatroon in het aangrenzende strandwallenlandschap. Rijnsburg was van oudsher niet aan belangrijke doorgaande landwegen gelegen. De belangrijke noord-zuidverbinding, de Rijksstraatweg, liep ten oosten van Rijnsburg over Oegstgeest naar Leiden. De belangrijke oost-westverbinding, parallel aan de Oude Rijn, liep ten zuiden van Rijnsburg over Valkenburg. De landwegen, die Rijnsburg met de omliggende plaatsen verbonden, waren voornamelijk van (inter)lokale betekenis. Dit wordt geïllustreerd door het feit dat rond 1850 alle uitvalswegen van Rijnsburg nog onverhard waren. De landverbindingen waren voor Rijnsburg duidelijk van minder belang dan de verbindingen over water, namelijk de Oude Rijn en de Rijnsburgse Vliet.

De belangrijkste uitvalswegen rond 1850 waren: de Leidsche weg, later Rijnsburgseweg geheten, in de richting van Leiden; de Sandtlaan in de richting van Katwijk; de Noordwijkerweg in de richting van Noordwijk en de Voorhouterweg in de richting van Voorhout. In de periode van 1850 tot 1900 werden de uitvalswegen van Rijnsburg bestraat of verhard. Bij de aanleg van het Additionele Kanaal in 1807 en het Oegstgeesterkanaal in 1844, werden er in Rijnsburg twee bruggen gebouwd, respectievelijk in het verlengde van de Sandtlaan en in het verlengde van de Voorhouterweg. Bij de eerste brug werd tol geheven.

Doorgaande wegverbindingen ontwikkelden zich over nagenoeg hetzelfde tracé als dat van de stoomtram (zie 4.4). Nadat de tramlijnen in 1960 opgeheven werden, bleven de genoemde voormalige tramtracé's de belangrijkste doorgaande verbindingen voor het wegverkeer uitmaken. Dit waren de verbindingen Leiden-Katwijk en Leiden-Noordwijk. Op de plaats van trambrug over het Oegstgeesterkanaal, in het verlengde van de Noordwijkerweg, werd in de jaren zestig een brug voor het wegverkeer gebouwd. De Voorhouterbrug kwam daarna te vervallen. In de dertiger jaren werd door de Kamphuizerpolder, volgens een nieuw tracé, rijksweg 4 (nu rijksweg 44) van Amsterdam naar Den Haag aangelegd. Via de Rijnsburgerweg (destijds Leidsche weg geheten), verkreeg Rijnsburg hierop een aansluiting. Eind jaren zestig werd de rijksweg verbreed.

In het verlengde van de Valkenburgerweg bevond zich rond 1850 een voetveer over de Oude Rijn naar Valkenburg. Op dezelfde plaats bevindt zich nog steeds een voetveer, dat handmatig langs een staalkabel wordt voortbewogen.

4.2. Wateren

De belangrijkste wateren in de gemeente Rijnsburg zijn de Oude Rijn, de Noordwijksche Vaart, de Rijnsburgse Vliet, het Additionele Kanaal en het Oegstgeesterkanaal. Ze vervullen voornamelijk een waterstaatkundige functie en zijn gedeeltelijk van belang voor de scheepvaart.

De Oude Rijn heeft een functie voor de afwatering en als boezemwater, daarnaast is ze van belang voor de scheepvaart. Een gedeelte van de Oude Rijn, dat ten zuiden van het Additionele Kanaal ligt, wordt door de Katwijkse vissersschepen gebruikt als vaarweg naar de Binnenhaven in Katwijk. Voordat zij in de 12e eeuw verzandde, mondde de Oude Rijn 1,5 à 2 kilometer ten noorden van Katwijk aan Zee in de Noordzee uit. De oude loop is nog zichtbaar in de loop van de Noordwijksche Vaart, die op oude kaarten nog Oude Rijn heet. Vanaf de Jan Zwanenbrug liep de Oude Rijn verder westwaarts langs de weg die ten noorden van de Katwijkse nieuwbouwwijk Rijnsoever loopt, waar zich tot eind jaren zeventig nog een kavelsloot bevond.

De Noordwijksche Vaart maakte oorspronkelijk deel uit van de Oude Rijn. Nadat deze verzand was ging de waterloop deel uitmaken van de Maandagsche Wetering, die vanaf de Oude Rijn naar Noordwijkerhout loopt. De Noordwijksche Vaart is van belang voor de afwatering en voor de berging van boezemwater. Bij de Jan Zwanenbrug bevindt zich een waterkering, bestaande uit beweegbare schuifdeuren.

De Rijnsburgse Vliet ontstond als een veenstroom, die onderdeel uitmaakte van het afwateringssysteem van het Hollandse Veengebied (zie 2.1). De oude Vlietloop ontsprong ten noordoosten van Rijnsburg en volgde de lijn, die nu nog gedeeltelijk de grens met Oegstgeest vormt. De Oude Vliet vervolgde zijn loop via het Moleneind, de abdijkerk en de Langevaart en mondde ter hoogte van Katwijk uit in de Oude Rijn. Om de afwatering van de omgeving van Rijnsburg te verbeteren, werd in de 12e eeuw de Vliet uitgediept en vanaf het Moleneind doorgetrokken naar de Warmonderleede. Bovendien werd de zuidelijke bocht door Rijnsburg afgesneden, zodat de (Nieuwe) Vliet ten noorden van de abdij kwam te lopen. De Vliet had, naast de afwateringsfunctie en de functie als waterleverancier voor het brouwen van bier, een functie met betrekking tot het vervoer van landbouwprodukten, mest en vanaf het einde van de 19e eeuw tot circa 1945 van bloemen, bloembollen en tuinbouwprodukten. In 1962 werd, in verband met de aanleg van een riool, een gedeelte van de Vliet door de bebouwde kom van Rijnsburg, tussen de Katwijkerweg en de Dubbele buurt, gedempt.

Het Additionele Kanaal, dat een bochtafsnijding van de Oude Rijn bij Katwijk vormt, kwam in 1807 gelijktijdig gereed met het (Katwijks) Uitwateringskanaal. Het kanaal werd aangelegd om het overtollig boezemwater van Rijnland af te voeren. In de jaren zestig van de 20e eeuw werd er in het verlengde van de Sandtlaan een beweegbare brug over het kanaal gebouwd. Sindsdien wordt het Additionele Kanaal met name door Katwijkse vissersschepen gebruikt als vaarweg naar de Binnenhaven in Katwijk.

In 1844 werd het Oegstgeesterkanaal, (voorheen Nieuwe Kanaal) aangelegd, waarvan het tracé gedeeltelijk samenviel met dat van de Rijnsburgse Vliet. Het Oegstgeesterkanaal vormt de verbinding tussen het Katwijks Uitwateringskanaal en de Warmonderleede. Het kanaal dient een tweeledig doel: de afvoer en berging van boezemwater. Voor de scheepvaart heeft zij weinig belang omdat er verschillende vaste bruggen over liggen.

4.3. Dijken en kaden

Als gevolg van de relatief hoge ligging ten opzichte van Rijnlands boezempeil (= N.A.P. - 0,55), liggen er geen dijken of kaden op Rijnsburgs grondgebied. De enige uitzondering hierop, is de lage kade, met een hoogte van N.A.P. +0, die de Kamphuizerpolder scheidt van het Oegstgeesterkanaal.

4.4. Tramwegen

In 1881 werd een lijn voor de stoomtram van de Rijnlandsche Stoomtramweg Maatschappij van Leiden naar Katwijk aangelegd. Door Rijnsburg liep deze lijn vanuit de richting Leiden via de Rijnsburgerweg, de Oegstgeesterweg, de Sandtlaan en vervolgens via een brug over het Additionele Kanaal richting Katwijk. In 1885 werd de lijn Rijnsburg-Noordwijk aangelegd door de Noordwijksche Stoomtram Maatschappij. Vanaf Rijnsburg liep deze lijn via de Oegstgeesterweg, Brouwerstraat en de Noordwijkerweg, waar deze middels de Trambrug het Oegstgeesterkanaal kruiste. Vervolgens kruiste de lijn de Noordwijksche Vaart middels de Noordwijksche brug en liep vanaf dat punt verder richting Noordwijk. Oorspronkelijk bevond zich aan de Oegstgeesterweg, ter hoogte van de Tramstraat, een wissel, waar de reizigers over konden stappen. Later kwam er een overstaphalte, op het punt waar de tramlijnen richting Noordwijk en Katwijk uiteenweken, genaamd De Splitsing. Pal ten westen van deze halte, aan de Rijnsburgerweg, verrees in 1917 het veilinggebouw Flora. De tram nam een belangrijke plaats in, in het vervoer van tuinbouwprodukten van de veiling naar de grote steden en voor de aanvoer van kunstmest en brandstof ten bate van de (glas)tuinbouw. Daarnaast had hij ook een recreatieve functie, namelijk het vervoer van dagjesmensen vanuit Leiden naar het strand en de bollenvelden. Deze functies zijn vanaf de jaren vijftig, geleidelijk komen te vervallen door de opkomst van respectievelijk de vrachtauto en het personenvervoer per bus of auto.

In 1911 werd er door de Noord-Zuid-Hollandse Tramweg Maatschappij, die de twee tramlijnen inmiddels exploiteerde, in Rijnsburg een grote remise gebouwd. Deze was gelegen ten zuiden van de Oegstgeesterweg, ter hoogte van de tramstraat. Toen in 1914 in Leiden een nieuwe remise gereed kwam, werd er in het Rijnsburgse gebouw een tramwerkplaats ingericht.

In 1911 en 1912 werd de stoomtram vervangen door een elektrische tram, die tot 1960 zou blijven rijden. In dat jaar werden de lijnen naar Katwijk en Noordwijk opgeheven en door busdiensten vervangen. De trambruggen over het Oegstgeesterkanaal, het Additionele Kanaal en de Oude Rijn werden terstond gesloopt. De tramwerkplaats, het voormalige remisegebouw, werd in 1962 afgebroken.

4.5. Openbare nutsvoorzieningen

In 1908 verkreeg Rijnsburg een aansluiting op het waterleidingnet van de NV Leidsche Duinwater Maatschappij. Een jaar daarna werd het gemeentelijk waterleidingbedrijf opgericht, dat zorg ging dragen voor de distributie binnen de gemeente Rijnsburg.

In 1911 werd de gemeente Rijnsburg op het gasnet aangesloten. De aansluiting op het elektriciteitsnet vond plaats in 1927. In 1938 werd het gemeentelijk gas- en elektriciteitsbedrijf door de gemeente Rijnsburg verkocht aan de gemeente Leiden.

Tegenwoordig geschiedt de leverantie van gas, elektriciteit en water door de NV Energie- en Watervoorziening Rijnland, gevestigd te Leiden.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

In de gemeente Rijnsburg zijn meerdere sporen van vroege bewoning, ondermeer uit de Steen- Ijzer- en Bronstijd, aangetroffen. De Rijnmond was destijds een strategische plek, zowel uit militair als uit economisch oogpunt. In de Romeinse tijd vormde de Rijn de noordelijke grens van het Romeinse Rijk en vormde de Rijnmond de uitvalsbasis naar Engeland. Later in de geschiedenis vormde de Rijn één van de weinige toegangswegen tot het uitgestrekte Hollandse Veengebied, dat vanuit deze basis ontgonnen werd. In de omgeving van het Moleneind, werd een Frankisch grafveld opgegraven, dat in de periode van omstreeks 560 tot 700 in gebruik is geweest. In Rijnsburg zijn tevens verschillende boerderijen uit de Merovingische en Karolingische periode opgegraven. In 866 werd de naam Rinasburg (Rijnsburg) het eerst vermeld in schriftelijke bronnen, waarbij werd vermeld dat het daarvoor Rothulfuashem heette. De naam Rinasburg duidde op een versterking bij de monding van de Rijnsburgse Vliet in de Oude Rijn. Bij de opkomst van het graafschap Holland vormde het gebied een aparte heerlijkheid, die grafelijk bezit was. In 975 stichtte de graaf van Holland er een kapel.

In 1133 werd door het gravenhuis Holland in Rijnsburg een adellijk Benedictinessenklooster gesticht. Dit klooster, de Abdij Rijnsburg, was wellicht op dezelfde plaats als die van de kapel gesitueerd. De Ambachtsheerlijkheid Rijnsburg met de bijbehorende rechten werd kort daarna door het gravenhuis aan het klooster geschonken. In 1183 werd Rijnsburg een zelfstandige parochie, toen de abdijkerk, die tegelijkertijd als parochiekerk dienst deed, ingewijd werd. De abdij had een stimulerende invloed op de economische ontwikkeling van de ambachtsheerlijkheid. Velen verdienden er hun brood, ondermeer als knecht, arbeider, meid, naaister, glazenmaker, leidekker, timmerman, tuinman, wasvrouw en kok. Aan het einde van de 16^{e} eeuw kwam, als gevolg van de reformatie en oorlogshandelingen, er een einde aan de abdij en de overheersende positie die zij in de ambachtsheerlijkheid had ingenomen.

Halverwege de 19^{e} eeuw vormde de landbouw in Rijnsburg nog steeds het belangrijkste middel van bestaan. Deze bestond uit tuinbouw op de open grond, akkerbouw en veeteelt. Na de agrarische crisis, op het einde van de 19^{e} eeuw, schakelde de Rijnsburgse agrarische sector over op de intensieve tuinbouw, waarin de bloementeelt een steeds belangrijker plaats innam (zie 3.1 en 3.2). Hierdoor verbeterde de bestaansmogelijkheden en groeide de welvaart, zij het met opwaartse en neerwaartse bewegingen. Na 1945 ontwikkelde zich rond de tuinbouw en bloementeelt een uitgebreide bedrijvigheid, zoals (inter)nationale handelsbedrijven, transport- en garagebedrijven, conserven- en verpakkingsindustrie en toeleverings- en dienstverlenende bedrijven. Deze ontwikkeling komt tot uitdrukking in de bevolkingscijfers. Van 1810 tot 1830 was er een gestage toename, respectievelijk stagnatie van de bevolkingsomvang, een patroon dat typerend is voor de pré-industriële fase. Van 1830 tot 1850 was er tijdelijke opleving van de bevolkingsgroei. Van 1850 tot 1880 was er een lichte groei van de bevolking. Vanaf 1880 tot heden is er een snelle groei van de bevolking. Tot in de jaren zestig was deze groei vooral toe te schrijven aan het geboorteoverschot. Vanaf het midden van de jaren zestig werd de groei in toenemende mate verklaard door een vestigingsoverschot, terwijl het geboorteoverschot daalde.

Tabel 1. De bevolkingsontwikkeling van de gemeente Rijnsburg

jaartal	aantal inwoners
1812	1.170
1822	1.295
1832	1.270
1842	1.492
1852	1.722
1862	1.875
1872	1.934
1882	2.053
1892	2.341

jaartal	aantal inwoners
1902	2.545
1912	3.187
1922	4.129
1932	4.574
1942	5.035
1952	6.005
1962	6.767
1972	9.190
1982	11.786
1992	13.597

5.2. Rijnsburg

In de gemeente Rijnsburg is één kern gelegen, namelijk het gelijknamige dorp Rijnsburg. Rijnsburg kan wat betreft de nederzettingsontwikkeling getypeerd worden als een oeverwaldorp. Dit type heeft een aantal eigenschappen gemeen met de esdorpen op het zand. De bebouwing concentreerde zich langs de randen van de oudste akkers. Deze waren gelegen op de noordelijke oeverwal van de Oude Rijn. De overige bouw- en weilanden bevonden zich buiten de bebouwde kom.

De abdij (zie 5.1) speelde een belangrijke rol in de ontwikkeling van de nederzetting. De abdijgebouwen waren gelegen aan de noordelijke oever van de Oude Vliet. De abdijkerk was tevens de parochiekerk. De nederzetting ontwikkelde zich even ten noorden van het klooster aan de gegraven afsnijding van de bocht van de Vliet waaraan de abdij was gelegen (zie 2.3). Aan de bochtafsnijding van de Vliet, de zogenaamde Nieuwe Vliet verrees aan beide oevers van de (Nieuwe) Vliet langgerekte bebouwing. In 1573 werd de abdij als gevolg van oorlogshandelingen verwoest. Alleen de tufstenen toren van de abdijkerk, waarachter in 1578 de Hervormde Kerk verrees, werd behouden.

Tabel 2. Het aantal woningen in de gemeente Rijnsburg

jaartal	aantal inwoners
1514	110
1632	250
1732	214
1845	220
1860	379

jaartal	aantal inwoners
1880	110
1900	570
1930	920
1940	1.030
1980	3.414

De periode 1850-1910:
In 1850 waren de beide zijden van de Vliet (inclusief het Rapenburg en het Moleneind), de aangrenzende gedeelten van de Koestraat en het Noordeinde, en de Heerenweg ten westen van de Laurentiuskerk bebouwd. In de periode van 1850 tot 1910 breidde de bebouwing zich in lineaire vorm uit langs de Rijnsburgerweg, Oegstgeesterweg, Brouwerstraat en de Zandlaan. Hier werden zowel kleine geschakelde kwekerswoningen, als grotere (half) vrijstaande kwekerswoningen met schuren gebouwd. Tevens had er bebouwing plaats langs de Langevaart, Katwijkerweg, Valkenburgerweg, Baron van Wassenaarstraat, Smidsstraat, het Moleneind en de Kerkstraat. Het betrof hier veelal kleine geschakelde kwekerswoningen. Ook verrezen er verschillende openbare gebouwen. In 1836 werd er aan de Kerkstraat een nieuwe dorpsschool opgetrokken. Vanaf 1860 bood deze, in verband met de Schoolwet van 1857, plaats aan de openbare school. In 1890 werd er een Christelijke (gereformeerde) school gesticht aan de Smidsstraat (Koningin Emmaschool); kort daarna werd er een Hervormde school gesticht aan de Vliet. In 1893 werd er een Gereformeerde begraafplaats geopend aan de Sandtlaan. Ter ere van de inhuldiging van Koningin Wilhelmina, werd in het centrum (hoek Kerkstraat- Vliet NZ) in 1898 een eik geplant, omgeven met een smeedijzeren hekwerk en gegoten medaillons.

De periode 1910-1945:
In de periode van 1910 tot 1945 werd de woningvoorraad fors uitgebreid (zie tabel 2). In 1920 verschenen de eerste 35 woningwetwoningen, die door de gemeente werden gebouwd aan de Hofstraat en de Burchtstraat. In 1929 werd de woningbouwvereniging Spinoza opgericht. Zij bouwde in 1931 haar eerste woningen aan de Burgemeester Meijboomstraat en vervolgens aan de Petronella van Saxenstraat en de Stephana van Rossumstraat. De lintbebouwing van grotere vrijstaande kwekerswoningen, langs de Rijnsburgerweg, breidde zich verder uit in de richting van Leiden. Ook vond verdere bebouwing plaats van de Kanaalstraat, Sandtlaan en Oegstgeesterweg met voornamelijk grotere kwekerswoningen. Aan de westzijde van de Kanaalstraat, verrezen in de jaren dertig - kwalitatief goede - middenklassewoningen. In 1917 werd aan de Rijnsburgerweg een veilinggebouw, ten behoeve van de veilingvereniging Flora, gebouwd, dat in 1921 uitgebreid werd (zie 3.1). Dit gebouwencomplex, dat een karakteristieke vormgeving bezit, bestaat nog steeds. In deze periode werden ook verschillende openbare gebouwen gerealiseerd. In 1921 en in 1922 werden nog twee christelijke (een gereformeerde en een hervormde) scholen gebouwd, respectievelijk aan de Hofstraat en de Kerkstraat (Prinses Juliana- en Koningin Wilhelminaschool). De Hervormde Laurentiuskerk, die oorspronkelijk uit 1578 dateert, werd uitgebreid tijdens een drietal verbouwingen in 1903, 1910 en 1923. In 1926 werd in de Kerkstraat een postkantoor met woning gebouwd.

De periode na 1945:
Na de Tweede Wereldoorlog raakte de dorpsuitbreiding in een stroomversnelling. Tot 1980 werden er bijna twee en een half duizend woningen gebouwd. Op tuinbouwgronden binnen de bebouwde kom, die werden omsloten door de Vliet NZ, Koestraat, Noordeinde, Burgemeester Meijboomstraat, Kanaalstraat en de Katwijkerweg, werd een nieuwe woonwijk gebouwd. Na de grenswijziging met Oegstgeest, in 1966, kreeg de gemeente Rijnsburg de handen vrij om de dorpsbebouwing, die aan de zuidzijde tot aan de grens strekte, in zuidelijke richting uit te breiden. In het noordwestelijk deel van het dorp, dat ingesloten wordt door het Additionele- en het Oegstgeesterkanaal, werd eind jaren zeventig een

woonwijk gebouwd. Tussen de Schoolsteeg en de Graaf Florislaan, werd in de jaren zeventig een grootschalig appartementengebouw gebouwd, genaamd De Splitsing, dat beeldbepalend is bij de toegang tot het dorpscentrum via de Rijnsburgerweg.

Ook verrezen er diverse openbare gebouwen, waaronder een aantal kerken. In 1953 werd aan de Sandtlaan een tuinbouwschool in gebruik genomen, die in 1966 door een groter gebouw werd vervangen. In 1958 kwam een nieuwe brandweerkazerne en garage gemeentewerken gereed aan het Noordeinde. In 1963 werd een nieuw politiebureau, voor de Rijkspolitie, gerealiseerd aan de Narcissenstraat en in 1966 werd een nieuw gemeentehuis voltooid, dat gelegen is aan de Kerkstraat, naast de Laurentiuskerk. In de periode 1963-1984 werd een nieuw winkelcentrum aan de Anjelierenstraat gebouwd, dat in verschillende fasen werd gerealiseerd. In 1969 werd een winkelcentrum in de onderbouw van de zogenaamde Remiseflat, gebouwd op de plaats van de voormalige tramremise, in gebruik genomen. In 1980 verrees er een groot veilingcomplex, dat in totaal een oppervlakte van 16 hectare beslaat, in de Kamphuizerpolder.

5.3. Verspreide bebouwing

Tot het begin van deze eeuw vormde de bebouwing rond Kloosterschuur, gelegen in het noorden van de gemeente, en wat bebouwing bij het voetveer naar Valkenburg, de enige verspreide bebouwing. Vooral na 1945 nam de verspreide bebouwing ten noorden van het Oegstgeesterkanaal sterk toe, in verband met de bestemming van dit gebied voor de intensieve tuinbouw, waarbij de teelt onder glas een belangrijke rol kreeg toebedeeld. In dit gebied werden veelal grotere vrijstaande tuinderswoningen gebouwd.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* (13 delen + suppl. Gorinchem, 1839-1851).

- *Atlas van historische vestingwerken in Nederland deel IV, de provinciën Zuidholland en Zeeland.* (Eerste aflevering: Zuidholland z.p., 1970).

- Beekman, A.A., *De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven.* ('s-Gravenhage, 1948).

- *Een beeld van het Zuidhollandse landschap. Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland.* (6 delen z.p. 1981-1988).

- *Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart* ('s- Gravenhage 1967).

- *Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari* C.B.S. ('s-Gravenhage, 1950-1992).

- Bicker Caarten, A., *Stenen poldermolens in Rijnland. Bijdrage tot de kennis van de windwatermolens in het hoogheemraadschap van Rijnland* (Zaltbommel, 1981).

- Buisman, J. (red.), *Zuid-Holland vanuit de lucht* (Baarn, 1978).

- Craandijk, J., *Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes.* (Haarlem, 1888) .

- Dijksterhuis, R., *Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940.* (proefschrift, TH Delft, 1984).

- Don, P. (red.), *Kunstreisboek Zuid-Holland.* (8e dr. Weesp, 1985).

- *Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938 ; Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening.* (Den Haag, 1938).

- Fruin, R. (red.), *Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV.* (Leiden, 1866).

- Fruin, R. (red.), *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII.* (Leiden, 1976).

- *Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken* [z.j. z.p].

- Hendrikx J.A., *De ontginning van Nederland. Beschrijving van het ontstaan van de agrarische cultuurlandschappen in Nederland.* (Utrecht,1989).

- *Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland*
  Enige opstellen over de geschiedenis. ('s-Gravenhage, 1976).

- Kley, J. van der (red.) *Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen.* (Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel, 1967).

- Kroon, A.W., *Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie.* (Amsterdam, 1862).

- *Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd.* (z.p.1986).

- *De molens van Zuid-Holland.* (Den Haag, 1980).

- Mulder, G.J.A. (red.), *Handboek der geografie van Nederland.* (6 delen. Zwolle, 1949-1959).

- Oerlemans, H., *Landschappen in Zuid-Holland.* (Den Haag, 1992).

- *De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938 Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland.* (2 delen, Arnhem, 1948).

- *Provinciaal Verslag (1850-1940). Verslagen gedaan door de gedeputeerde staten aan de staten der provincie Zuid-Holland over de jaren 1850-1940.*

- *Provinciale Almanak voor Zuid-Holland.* (Alphen aan de Rijn, 1889-1992).

- Postma, C. (red.), *Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland.*
  (5 delen. 's- Gravenhage, 1963).

- *Register van beschermde monumenten* (Zeist, 1989).

- *Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947.* (Leeuwarden, 1950).

- Steegh, A., *Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart.*(2e dr. Zutphen, 1985).

- Teixeira de Mattos, L.F., *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland.* (16 delen, 's-Gravenhage, 1906-1961).

- *Tuinbouwatlas van Nederland. Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.* (z.p. z.j. ± 1941).

- Vermooten, M. en Smit, T., *Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland.* (Hapert,1989).

- Vervloet, J.A.J., *Inleiding tot de historische geografie van de Nederlandse cultuurlandschappen.* (Wageningen, 1986).

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th., *Bibliografie van de historische geografie.* (Wageningen, 1989).

- *Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland* ('s-Gravenhage, 1915).

- Wallenburg, C. van, *De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000.* (Wageningen, 1966).

Witkamp, P.H., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland.* (Tiel, 1877).

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf.* (Arnhem/ Nijmegen, 1895).

Regionaal/lokaal:

- *Bloemenveiling 'Flora' 75 jaar. Coöperatieve Bloemenveiling 'Flora' B.A.* (Rijnsburg, 1989).

- *Bodemkaart van Nederland, Schaal 1:50 000 Toelichting bij de bladen 30 West 's-Gravenhage en 30 Oost 's-Gravenhage. Stichting voor bodemkartering.* (Wageningen, 1982).

- Glasbergen, J.B. en S.C.H. Leenheer, *Duizend jaar Rijnsburg.* (Leiden, 1974).

- Hüfer, M., *Bronnen voor de geschiedenis der Abdij Rijnsburg, Eerste deel.* (Den Haag, 1951).

- *Struktuurplan gemeente Rijnsburg.* (Rijnsburg, 1972).

- *De uitwateringssluizen van Katwijk 1404-1984 Hoogheemraadschap van Rijnland.* (Leiden, 1984).

- Vink, M., *De tuinbouwveiling. Uit: Jaarboekje 1987 van het Genootschap Oud Rijnsburg p.p. 43-50.* (Rijnsburg, 1987).

- Wilde, J.C. de, *Het trambedrijf van de N.Z.H.; Tussen Spaarnestad en Residentie.* (Deventer, 1985).

GERAADPLEEGDE KAARTEN:

- Kuyper,J. *Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland 1869*

- *Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1:50 000,* bladen 42 en 43, verkend in 1855-1856.

- *Chromotopografische Kaart des Rijks, Schaal 1:25 000,* bladen 401 en 402, gedeeltelijk herzien tot 1912.

- *Topografische Kaart van Nederland schaal 1:25 000*
  Blad 30E: uitgave 1946, 1957, 1981, 1989
  Blad 30F: uitgave 1946, 1957, 1981, 1990

Figuur 1a.

Gemeente Rijnsburg

schaal 1 : 300.000

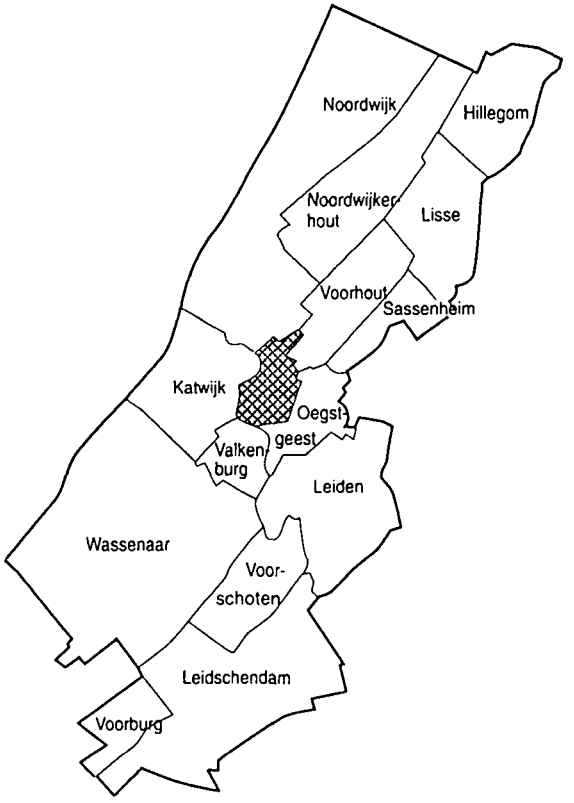

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 94.1076/4

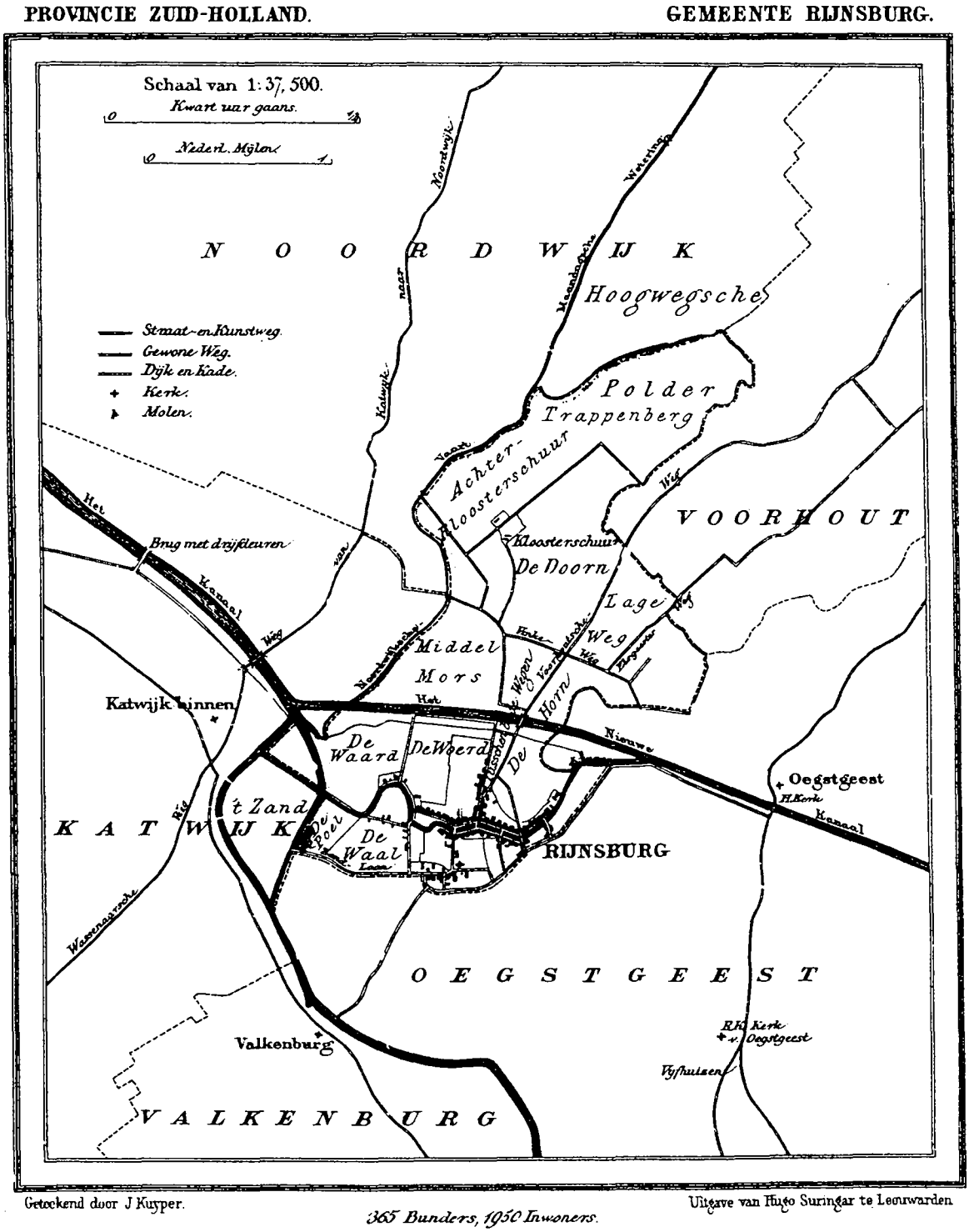

Figuur 2. De gemeente Rijnsburg circa 1870. Uit de Gemeente-atlas van J. Kuyper (1869).

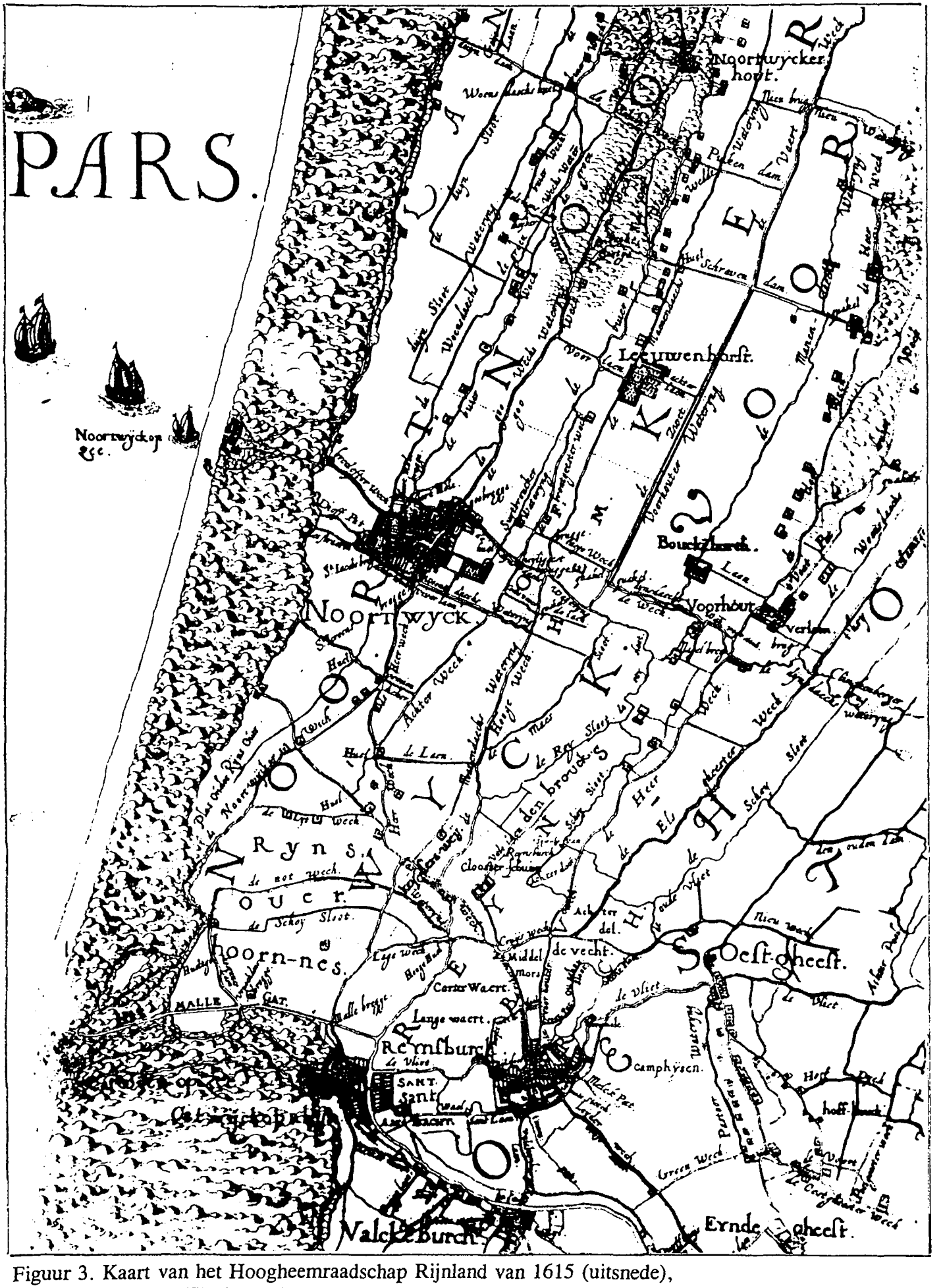

Figuur 3. Kaart van het Hoogheemraadschap Rijnland van 1615 (uitsnede), door Floris Balthasars.

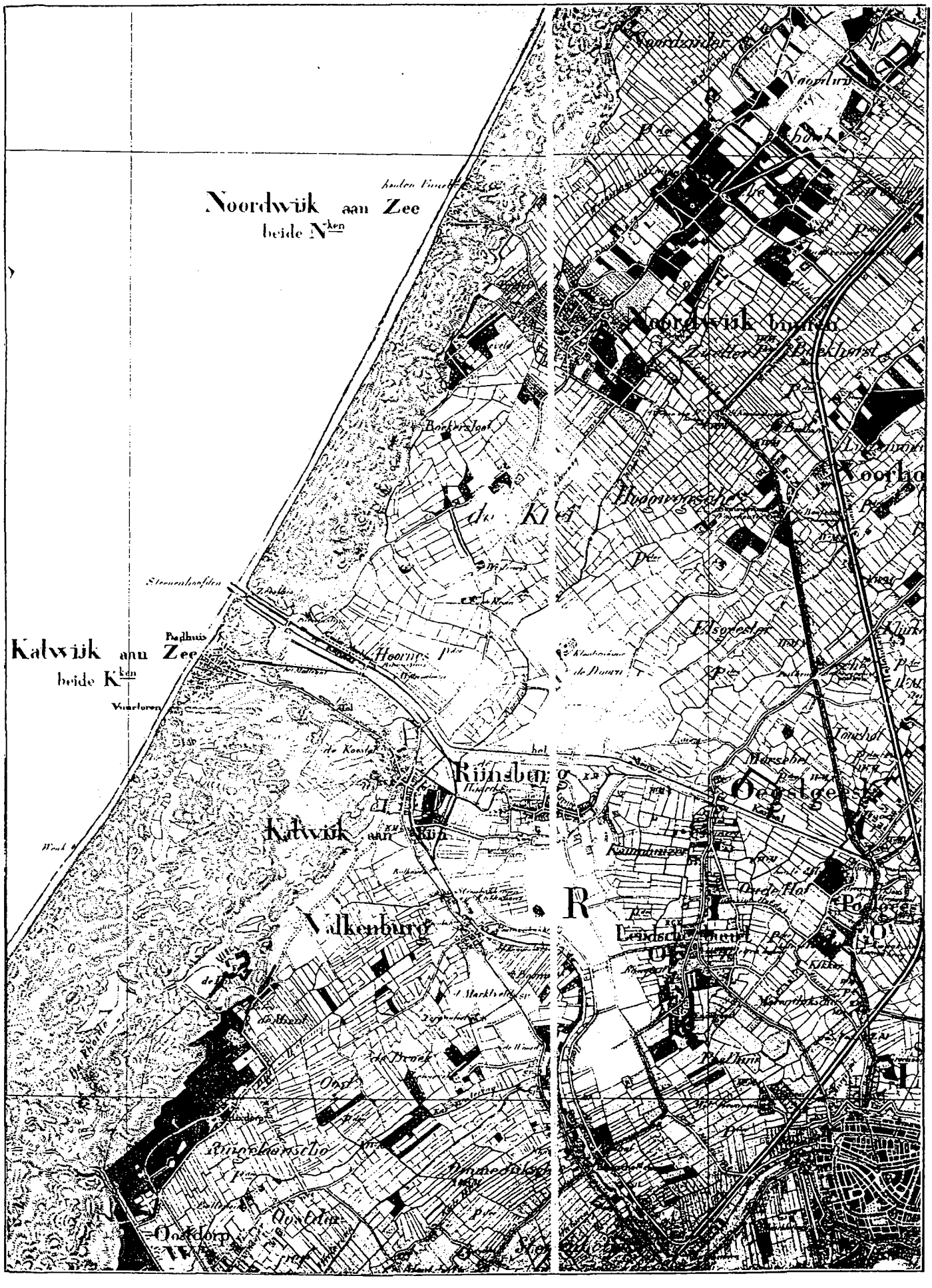

Figuur 4. Rijnsburg circa 1850. Uitsnede topografische kaart 1:50.000, bladnr. 30 II (1850/51).

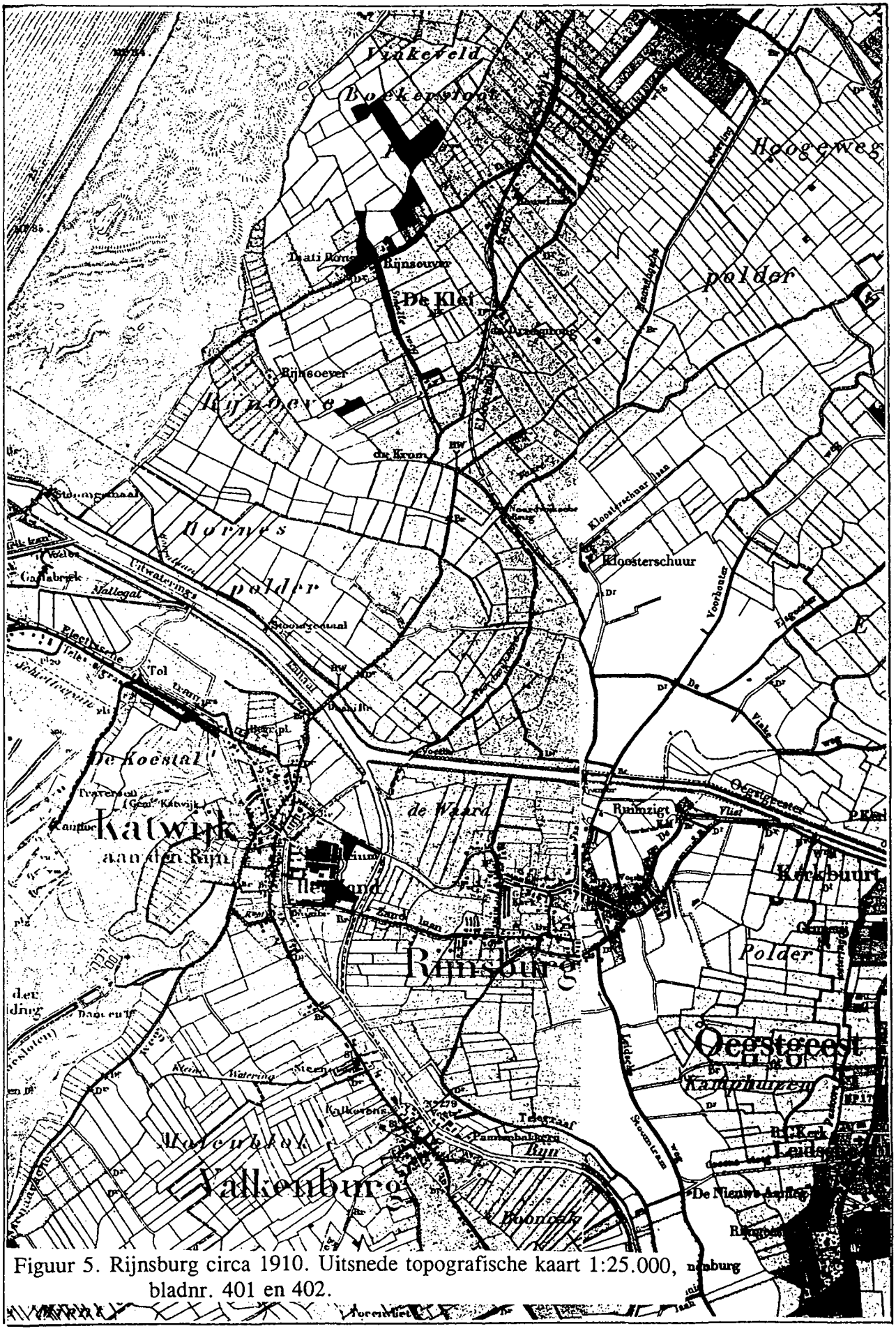

Figuur 5. Rijnsburg circa 1910. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnr. 401 en 402.

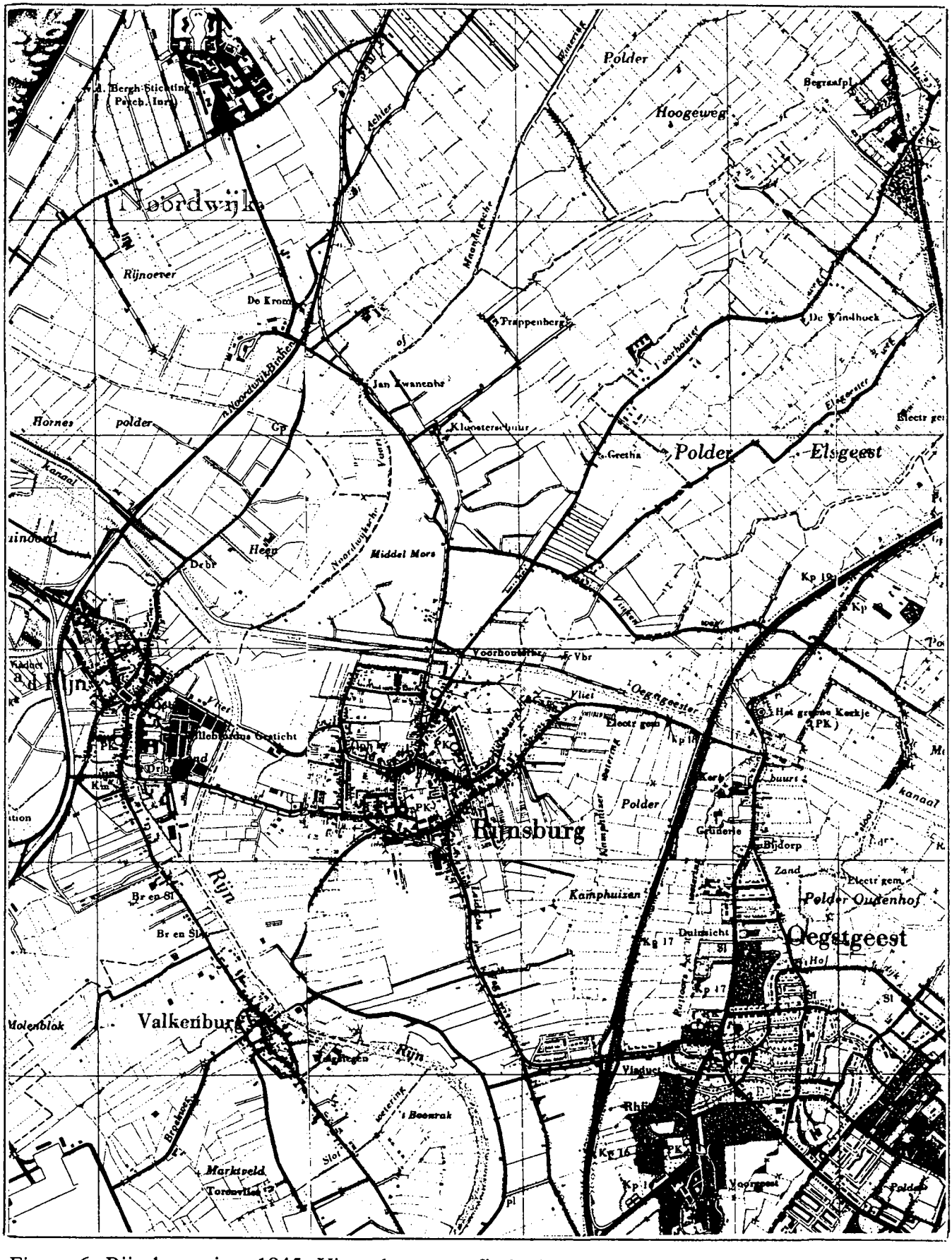

Figuur 6. Rijnsburg circa 1945. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnr. 30 E en 30 F (1946).

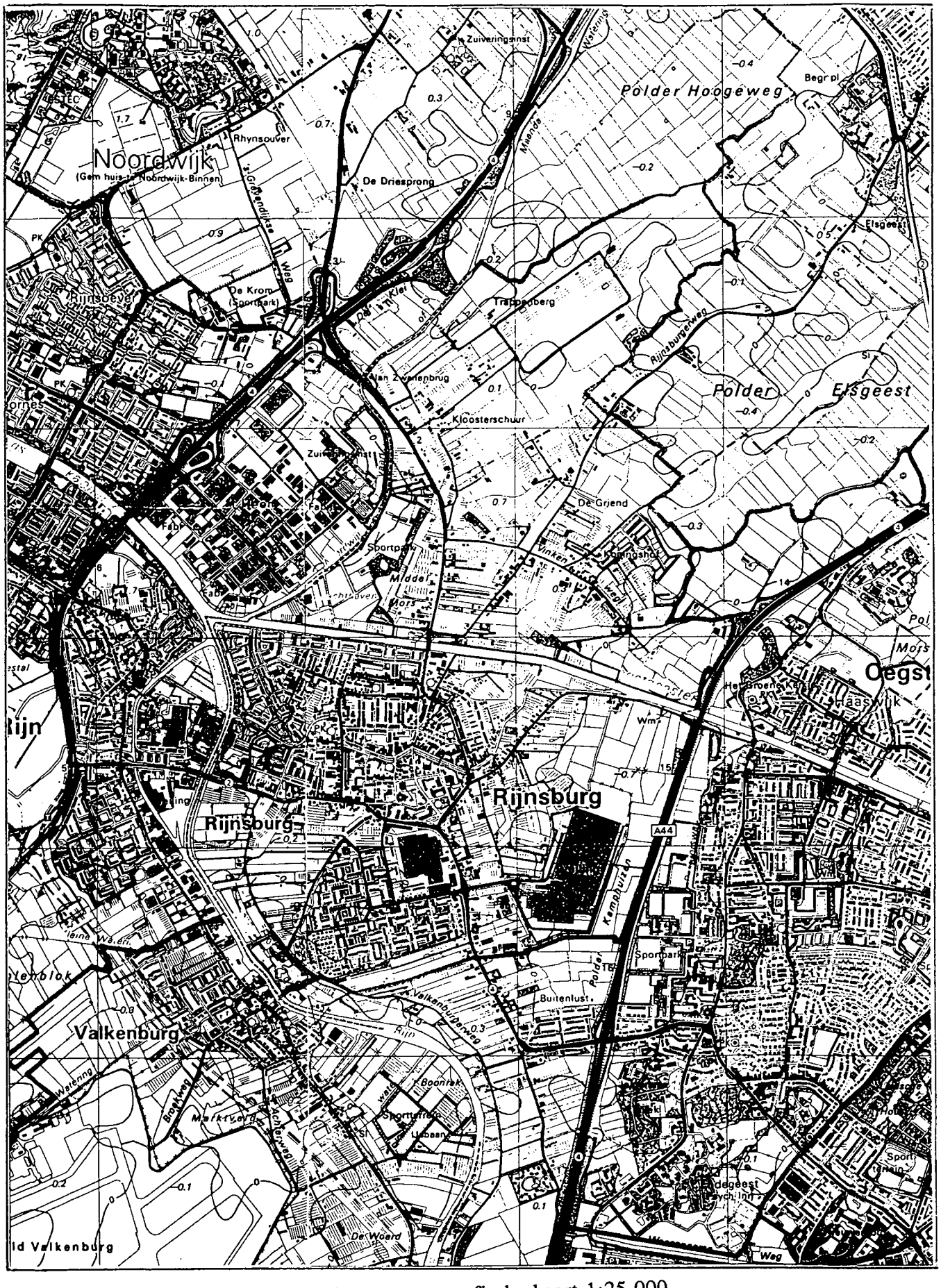

Figuur 7. Rijnsburg circa 1990. Uitsnede topografische kaart 1:25.000, bladnr. 30 E(1989) en 30 F (1990).

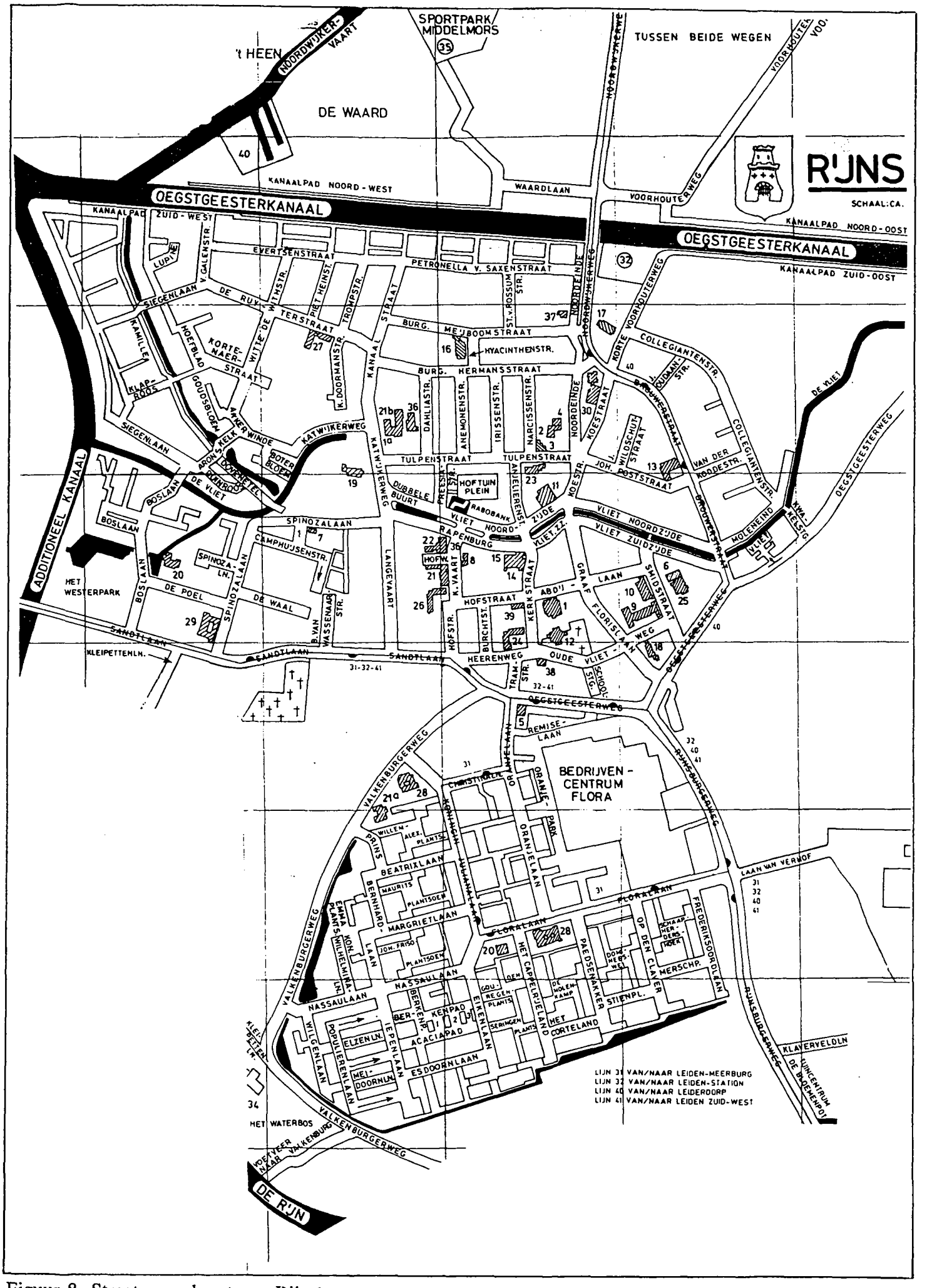

Figuur 8. Straatnamenkaart van Rijnsburg.

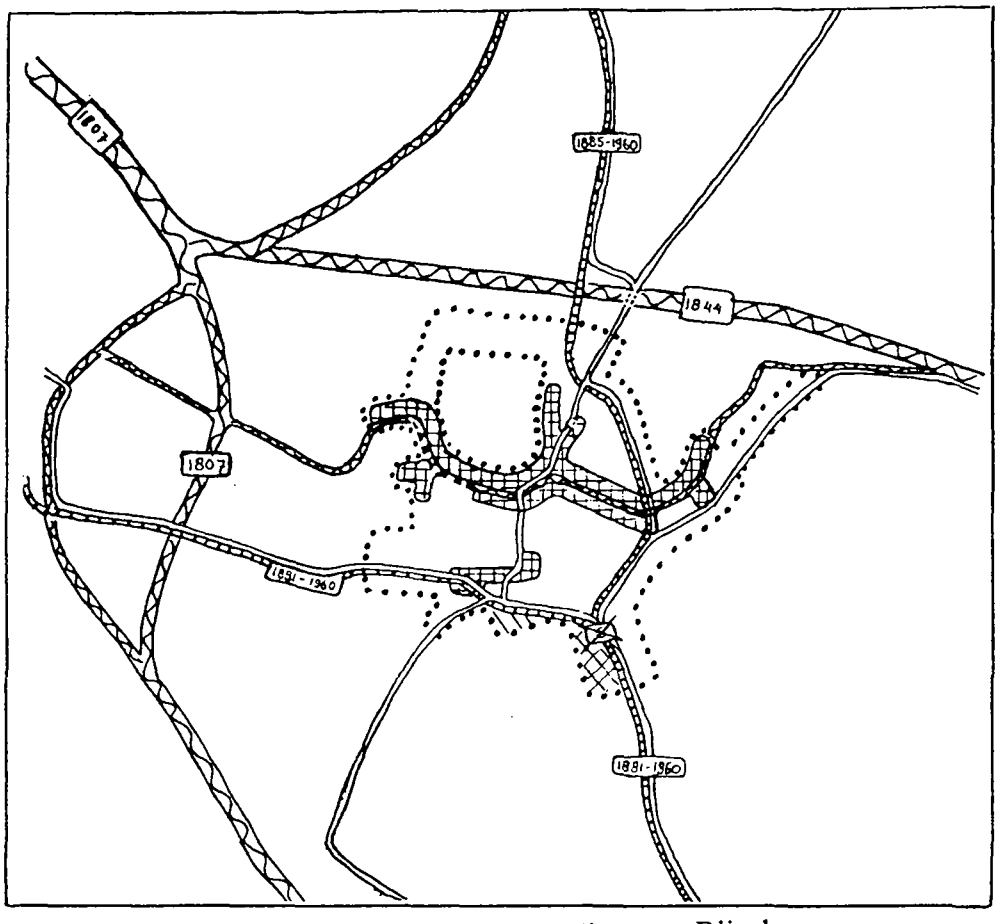

Figuur 9. Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Rijnsburg in de periode 1850-1945 (voor verklaring zie legenda).

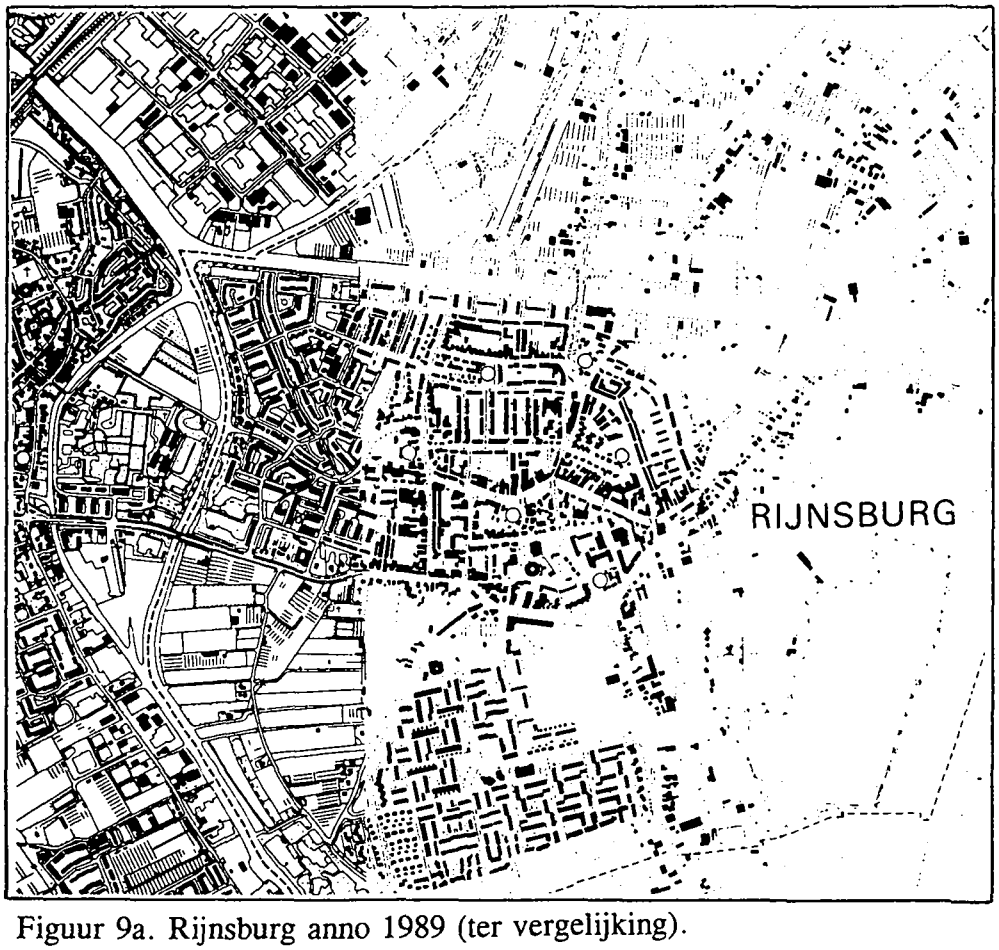

Figuur 9a. Rijnsburg anno 1989 (ter vergelijking).

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEN

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door Nijverheid, Handel en Industrie: ±1850 ±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

1900 Weg, eventueel met jaar van opening

1900-1930 Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

1900-1930 Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

S Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

1900 Waterloop, eventueel met jaar van opening

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK VAN DE GEMEENTE RIJNSBURG

Inleiding

Gelegen in het mondingsgebied van de Oude Rijn is Rijnsburg ontstaan in de zevende of achtste eeuw. De bebouwing ontwikkelde zich aanvankelijk vooral langs de Vliet en vervolgens ook rond de benedictijner abdij die in de twaalfde eeuw werd gesticht door Gravin Petronella van Saxenburg.

Gedurende de vorige eeuw leefden de Rijnsburgers vooral van de groenteteelt (uien en bloemkool), om vanaf de eeuwwisseling geleidelijk over te gaan op de bloementeelt.

Dorpsbebouwing

Tot het einde van de vorige eeuw bestonden de kwekerijen uit boerderijen met arbeiderswoningen erbij. Omstreeks 1900 werden voor de kleine zelfstandige kwekers standaardwoningen gebouwd: rijen eenlaagse woningen onder zadeldaken of mansardedaken, waarachter een rij schuren is geplaatst. Dit type is te vinden aan de Brouwerstraat, Koestraat, Lange Vaart en Baron van Wassenaarstraat. Geleidelijk aan konden verschillende van dergelijke kleine kwekers zich een grotere woning met bedrijfsschuur permitteren. Uit de jaren 1920-1930 dateren dan ook een aantal van dergelijke panden waarbij de - veelal tweelaagse - schuren met plat dak direct tegen de woningen zijn aangebouwd (vergelijk de bebouwing aan de Kanaalstraat en de Burg. Meijboomstraat).

Planmatige bebouwing

Van planmatige bebouwing is in Rijnsburg in bescheiden mate sprake. In de Burcht- en de Hofstraat werden door de gemeente in 1920 een- en tweelaagse woningen gebouwd. In de jaren 1937-1938 bouwde de woningbouwvereniging Spinoza vervolgens rijtjes eenlaagse woningen aan de Burg. Meijboomstraat, Petronella van Saxenstraat, St. van Rossumstraat en het Noordeinde. Minder planmatige woningbouw is te vinden aan de Kanaalstraat, even zijde, gebouwd in de jaren 1935-1940.

Boerderijen

Een voorbeeld van een (kwekers)boerderij met arbeiderswoningen is Moleneind 19-21. Langs de Voorhouter- en Oegstgeesterweg en de Sandtlaan is een aantal eenvormige boerderijen met achterliggende kassen te vinden die werden gebouwd in de periode 1900-1920. Aan de Oegstgeesterweg staan ook een aantal fraaie bollenschuren, zoals de nrs. 200 en 206.

Stedebouwkundige typologie

Van de gemeente Rijnsburg is geen stedebouwkundige typologie gemaakt, omdat er in de periode 1800-1945 alleen verdichting en uitbreiding van de kernen langs de reeds aanwezige structuur heeft plaatsgevonden.